

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. І. Я. ФРАНКА

На правах рукопису

СИНИШИН
Іван Миколайович

Споживча кооперація на шляху
до ринкової економіки

Спеціальність 08.00.01—політична економія

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата економічних наук

Дисертаційна робота виконана на кафедрі економічної теорії Львівського державного університету ім. І. Я. Франка.

- Науковий керівник — доктор економічних наук
професор Мочерний С. В.
- Офіційні опоненти — доктор економічних наук
професор Панченко М. П.
кандидат економічних наук
доцент Трубич С. Ю.
- Ведуча організація — Львівський торгово-економічний
інститут

Захист відбудеться «15» вересня 1994 року о 15.00 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради з економічної теорії
Д. 068, 26. 01 у Львівському державному університеті ім. І. Я.
Франка за адресою: 290602, Львів, вул. Університетська, 1,
ауд. 314.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці
Львівського державного університету ім. І. Я. Франка:
Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розісланий «14» березня 1994 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

доц. Панчишин С. М.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

ЛННБ України ім. В. Стефаника

00756762 (X)

AB - 29, 494

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

I.1. Актуальність теми : Споживча кооперація в останні десятиріччя відіграла помітну роль у нарощуванні обсягів товарообороту, виробництві необхідних для населення товарів і послуг, у заготівлі сільськогосподарської продукції, розвитку матеріально-технічної бази. Про значну роль споживчої кооперації у народногосподарському комплексі України в наші дні свідчить той факт, що вона обслуговує близько 43 % жителів в основному у сільській місцевості, селищах міського типу та районних центрах, виробляє значну частку товарів споживання для населення, заготовляє немало сільськогосподарської продукції.

Разом з тим в останні три роки вона, як і вся економіка України, знаходиться у стані глибокої економічної кризи. В основі цієї кризи лежить цілий комплекс причин, які діяли в умовах панування адміністративно-командної системи і продовжують діяти до нині /наприклад, одержавлення споживчої кооперації, домінування адміністративних важелів в її управлінні тощо/, з одного боку, і тих, що породжені розривом господарських зв'язків з країнами СНД, відсутність науково обгрунтованої політики Укоопспілки по реформуванню кооперації при переході до соціально-орієнтованої ринкової економіки та інші, з другого боку.

Найважливішою соціально-економічною умовою виходу споживчої кооперації з кризи є, на нашу думку, трансформація існуючих в ній відносин власності і управління власністю. Цим проблемам були присвячені роботи таких економістів, як В.Нестеренко, П.А.Попов, Г.І.Сисоева, І.Буздалов, В.Горюшкін, Л.Нікіфоров, А.Фрідман, А.Семенов, А.Шевченко та інших. Проте в цілому цим питанням і особливо проблемі з'ясування основних шляхів вдосконалення цих відносин власності не приділялось належної уваги як в період існування адміністративно-команд-

ної системи, так і в останні роки. Якщо в минулому і появлялись роботи, присвячені дослідженню сутності власності споживчої кооперації, то ця форма власності розглядалась як різновидність власності суспільних організацій, або змішувався її економічний і юридичний аспекти.

Крім того, власність споживчої кооперації не розглядалась як соціально-економічна форма розвитку даної форми кооперації у всіх сферах суспільного відтворення, тобто в безпосередньому виробництві, розподілі, обміні і споживанні.

Науково не вирішеним в економічній літературі залишається питання про суб'єкти і об'єкти власності споживчої кооперації, не чітко розкривається сутність споживчої кооперації в умовах переходу до соціально-орієнтованої ринкової економіки та інші проблеми. Все це зумовило вибір теми дисертаційного дослідження, її мету та структуру.

1.2. Мета і завдання дослідження. Основна мета дисертаційної роботи полягає в тому, щоб на основі послідовного застосування принципів суперечності, системності, історизму та інших елементів діалектичного методу дослідження розкрити соціально - економічну сутність споживчої кооперації, з'ясувати основні шляхи докорінної реформи притаманних їй відносин власності та господарсько-фінансової діяльності в умовах переходу до соціально-орієнтованої ринкової економіки. У відповідності з цією метою в дисертації поставлені такі більш конкретні завдання.

1. З'ясувати сутність основних елементів діалектичного методу дослідження, зокрема принципу суперечності, системно-структурного підходу, принципу історизму і застосувати їх при розкритті суті споживчої кооперації та найважливіших напрямків докорінної зміни притаманних їй відносин власності.

2. Розкрити політекономічну суть споживчої кооперації в Україні при переході до соціально-орієнтованої ринкової економіки.

3. Визначити основні об'єкти і суб'єкти власності споживчої кооперації.

4. Показати найбільш важливі шляхи вдосконалення таких форм економічної діяльності споживчої кооперації, як торгівля, виробництво продовольчих і непродовольчих товарів, організація громадського харчування, заготівельна діяльність.

5. Узагальнити передовий досвід роботи споживчої кооперації в передових районних споживчих товариствах і райспоживспілках різних областей України та розвитку кооперації в цілому у деяких країнах Західної та Східної Європи і на-самперед Італії і показати можливість його застосування у діяльності споживчої кооперації України.

1.3. Предмет та об'єкт дослідження. Предметом дослідження є відносини власності у споживчій кооперації України у таких сферах економічної діяльності, як торгівля, виробництво продовольчих і непродовольчих товарів, громадське харчування і заготівля сільськогосподарської продукції.

Об'єктом дослідження є споживча кооперація України в цілому і окремі районні споживчі товариства, в яких значною мірою впроваджуються нові форми власності і нові форми господарювання.

1.4. Методологічною і теоретичною основою дисертаційної роботи є діалектичний метод дослідження, праці таких творців кооперативного руху, як Роберт Оуен, Вільгельм Кінг, Чарльз Говартс, Герман Шульце-Деліч, Туган-Барановський, К.Маркс та інші.

Інформаційною базою для теоретичних узагальнень і висновків послужили дані УЦСУ Укоопспілки, звіти деяких обласних і районних споживчих товариств України.

1.5. Наукова новизна дисертаційної роботи.

1. По новому обґрунтовується сутність споживчої кооперації в умовах переходу до соціально-орієнтованої ринкової економіки.

2. На основі критичного аналізу різних точок зору в економічній літературі дано системну характеристику основних суб'єктів і об'єктів власності.

3. Комплексно проаналізовано основні сфери економічної діяльності Укоопспілки /торгівля, громадське харчування, виробнича, заготівельна діяльність/ і показано основні шляхи покращення фінансово-господарських показників такої діяльності.

4. Узагальнено передовий досвід по впровадженню нових форм господарювання в споживчій кооперації України в райспоживспілках, які сприяють вдосконаленню існуючих відносин власності.

I.6. Теоретична і практична значимість роботи полягає в тому, що зроблені в ній висновки і узагальнення можуть бути використані при вдосконаленні Закону України "Про споживчу кооперацію", Статуту Укоопспілки, для вироблення практичних рекомендацій по перебудові відносин власності у споживчій кооперації України. Крім того, отримані дисертантом результати можуть бути використані при читанні окремих тем курсу економічної теорії у вищих, середніх спеціальних закладах, а також в кооперативних вузах, коледжах і технікумах.

Застосовані автором деякі елементи діалектичного методу дослідження при з'ясуванні названих вище проблем можуть послужити певним імпульсом для подальшого розвитку концепції відносин власності у споживчій кооперації.

I.7. Практична значимість дисертаційного дослідження полягає в тому, що сформульовані у ньому висновки можуть бути враховані керівництвом Укоопспілки при виробленні економічної політики по вдосконаленню відносин власності і управління нею в Україні.

I.8. Апробація роботи. Основні положення і висновки дисертаційної роботи були викладені на Всеукраїнській науково-практичній конференції "Криза економіки України та можливості виходу з неї", яка проводилась на базі Івано-Франківського інституту нафти і газу /травень 1993 р/, на кафедрі економічної теорії Львівського держуніверситету при проведенні щорічної підсумкової наукової конференції.

По темі дисертації опубліковано параграф підручника "Основи економічної теорії" /у співавторстві/, статті, тези.

I.9. Структура і обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, двох глав, які включають чотири параграфи, висновків, списку використаних джерел та літератури.

II. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

2.1. У вступі обґрунтовується актуальність теми дисертації, сформульована основна мета і завдання, предмет і об'єкт дослідження, визначена теоретико-методологічна база,

наукова новизна та практична значимість роботи.

В першому розділі - "Методологія дослідження і основні напрямки трансформації відносин власності у споживчій кооперації" спочатку з'ясовуються основні методологічні принципи пізнання суті споживчої кооперації та кооперативної власності.

Поняття "споживча кооперація" є похідним від більш емкого та багатопланового поняття "кооперація". Більшість вчених з'ясовуючи зміст останнього в сучасних умовах, відтворює в основних рисах марксове визначення цієї категорії, але, як правило, не по'язують визначення споживчої кооперації з дефініцією кооперації взагалі, не виводять логічно перше з останнього, не відображають /або роблять це не досить чітко і послідовно/ сутність споживчої кооперації в умовах переходу до соціально-орієнтованої ринкової економіки. Основною причиною такого стану речей є наявність у їх працях певних методологічних хиб, зумовлених непослідовним або неповним використанням таких найважливіших елементів діалектичного методу дослідження, як принципів суперечності, системності, історизму, сходження від абстрактного до конкретного, тощо. Крім того, при з'язуванні суті власності споживчої кооперації українські та російські економісти не розкривають попередньо соціально-економічний зміст багатоаспектної категорії "власність", що також служить основою наявності різноманітних, нерідко суперечливих, точок зору стосовно основних об'єктів та суб'єктів власності в споживчій кооперації, її матеріально-речового змісту суспільної форми та інших проблем.

Принцип системності передбачає насамперед цілісний підхід при якому взаємодія відносно окремих елементів тієї чи іншої системи зумовлює появу нових властивостей і якостей, а ціле від таких елементів відрізняється наявністю у ньому системи зв'язків між цими елементами, а також тим, що ціле підпорядковує собі їх розвиток. З огляду на це споживча кооперація перетвориться у цілісність коли зможе повністю розпоряджатись своїми товарами, ресурсами /тим, що споживча кооперація купила у держави, виготовила на своїх підприємствах, закупила у населення, тощо/, самостійно встановлювати на них ціни, має право вибору виробничої діяльності тощо. Поки що держава, місцеві органи влади втручаються в ці процеси, що також не дає основи відносити споживчу кооперацію до самостійної, самокерованої форми господарювання.

Конкретизацією цілісності при системному аналізі є необхідність структурного аналізу, тобто вивчення внутрішніх зв'язків між окремими елементами, підсистемами. Структура при цьому виступає як внутрішня організація споживчої кооперації. Тому структуру останньої можна вивчити з різних точок зору. По-перше, між суб'єктами кооперації, тобто пайовиками, трудовими колективами, зайнятими в ній, споживчими товариствами і союзами різних рівней та іншими суб'єктами:

По-друге, різними господарськими структурами, які входять до її складу, і які не входять, але споживча кооперація вступає з ними в певні відносини /економічні, управлінські, юридичні, тощо/.

По-третє, між матеріально-речовими елементами споживчої кооперації: основними і оборотними фондами, власними і орендованими будовами, спорудами, устаткуванням, транспортними засобами, товарами, грошима, тощо.

По-четверте, між різними елементами власності споживчої кооперації. До таких елементів відносяться власність членів споживчого товариства, власність трудових колективів, кооперативних підприємств і організацій та ін.

Дальшою конкретизацією цілісного і структурного підходу є виявлення у системи чи підсистеми загальної мети, яка виступає її системоутворюючим фактором. В економічній літературі, присвяченій проблемі споживчої кооперації, стосовно основної мети її розвитку існують суперечливі погляди. З одного боку стверджується, що такою метою є прибуток, з другого - захист споживачів. У зв'язку з переходом до соціально-орієнтованої ринкової економіки відбудеться певна модифікація основної мети споживчої кооперації. В роботі простежується, як трактували цю мету такі засновники споживчої кооперації, як Роберт Оуен, Шарль Фур'є, Вільгельм Кінг, Чарльз Говартс, Герман Шульце-Деліч, Стефан Глівінд та інші.

Дальшою конкретизацією зазначених вище вимог системно-структурного аналізу є наявність управлінського центру, органу управління у споживчої кооперації та необхідність забезпечити всіх їх суб'єктів всебічною інформацією, що дозволяє своєчасно приймати оптимальні рішення.

Принцип суперечності, який виступає основним інструментом політекономічного дослідження, необхідно використовувати

насамперед у формі взаємодії матеріально-речового змісту і суспільної форми. У першому випадку цей принцип при аналізі споживчої кооперації передбачає з'ясування основних об'єктів власності, у другому – економічних відносин власності між різними суб'єктами власності з приводу привласнення тих чи інших об'єктів /засобів та предметів праці, обігових коштів, цінних паперів, тощо/.

У зв'язку з цим у дисертаційній роботі обґрунтовується точка зору про те, що найбільш логічно власність в економічному аспекті слід розглядати як сукупність виробничих відносин, а також доповнювати такий аналіз з'ясуванням юридичної, соціальної, політичної, психологічної та інших сторін власності.

Критично аналізуючи погляди вітчизняних вчених стосовно суті споживчої кооперації, а також визначення даного поняття в Законі України "Про споживчу кооперацію", в Примірному Статуті споживчого товариства тощо, автор обґрунтовує своє розуміння даної проблеми. Суть споживчої кооперації в цьому випадку визначається як добровільне об'єднання громадян, окремих підприємств, товариств, організацій для спільного ведення господарської діяльності з метов поліпшення на цій основі їх економічного становища та отримання прибутків.

Використовуючи наведені вище елементи діалектичного методу дослідження і оцінюючи різні точки зору стосовно суб'єктів власності споживчої кооперації, в дисертації аргументується, що такими суб'єктами є: 1/ члени споживчого товариства, або пайовики; 2/ члени трудових колективів кооперативних підприємств і організацій, які є пайовиками. Проте, згідно Статуту спілок споживчих товариств вони визначаються як власники частини прибутку, що ними створюється; 3/ саме споживче товариство, як юридична особа; 4/ колективні члени споживчого товариства.

При докорінній реформі існуючих у споживчій кооперації відносин власності слід прийняти такий комплекс заходів, щоб узгодити економічні інтереси цих суб'єктів, об'єднати їх з метою примноження власності споживчої кооперації і сприяти розвитку останньої для задоволення потреб майже 11 млн. пайовиків /дані за 1992 р./ та широким верстм населення, яке обслуговує ця структура.

Основними об'єктами власності у споживчій кооперації є: 1/ основні фонди; 2/ оборотні засоби; 3/ готова продукція /вироблена та заготовлена, а також закуплені товари/; 4/ грошові кошти та цінні папери; 5/ інше майно.

В другому параграфі першого розділу "Модифікація відносин власності у споживчій кооперації при переході до регульованого ринку" спочатку показана теоретико-методологічна хибність положення про доцільність переходу всієї економіки України, в т.ч. споживчої кооперації, до ринкової економіки. У зв'язку з цим з'ясовується зміст поняття "ринкова економіка", аргументується висновок про доцільність його вживання у розвинутих країнах Заходу у XVІІ-XIX ст. і на початку XX ст. - максимум до кінця 1929-1933 рр. З того часу у цих країнах почалось широкомасштабне втручання держави в процес суспільного відтворення /без якого економіка не змогла б існувати/ і ринок став регульованим. Логічно також називати сучасне господарство у розвинутих країнах Заходу соціально-орієнтованим, або змішаною економікою, де відбувається органічне поєднання державного регулювання / в т.ч. у формі національного планування/, ринкових важелів управління економікою і активним соціальним захистом населення. Щоб повніше розкрити діалектику названих понять в дисертації показано основні напрямки розвитку макроекономічних процесів, вирішити як ринок або неспроможний, або відіграє підпорядковану роль.

Такими найважливішими напрямками є нездатність ринку в короткий термін здійснити структурну перебудову економіки / а в економіці України зокрема подолати глибоку диспропорцію між групами "А" і групами "Б"/, розвивати науку, особливо фундаментальні наукові дослідження, забезпечити постійний прогрес інтелектуальної власності, освіти, охорони здоров'я, здійснити соціальний захист населення, подолати економічні кризи, монополістичні тенденції в економіці, економічну кризу, неспроможність проводити єдину грошово-кредитну, фінансову і податкову політику, тощо. В роботі показано, що певну роль у вирішенні частки названих проблем може виконати споживча кооперація.

В дисертації обґрунтовується висновок про те, що основними напрямками модифікації відносин власності у споживчій кооперації є: 1/ ширше впровадження акціонерної форми власності;

2/ оренда без права викупу; 3/ впровадження повного господарського розрахунку; 4/ комплексне вдосконалення відносин управління власністю.

З цією метою в роботі дається системна характеристика позитивних сторін розвитку акціонерної власності і орендних відносин у кожній із сфер суспільного відтворення, тобто в безпосередньому виробництві, обміні, розподілі і споживанні. У першій із названих сфер прогресивними функціями акціонерної власності є централізація капіталу /що дозволяє розширювати масштаби виробництва, впроваджувати досягнення науки і техніки у виробництві, освоювати нові види продукції і т.д./, зміцнення зв'язків по кооперації між різними підприємствами-суміжниками шляхом продажу їм частини акцій, зменшення витрат виробництва, значна активізація людського фактору /через механізм розповсюдження частини акцій серед працівників і розширення їх прав в управлінні виробництвом і власністю, тощо/, демократизація управління по вертикалі /шляхом придбання вищестоячими органами частки акцій і їх переходу до переважно економічних методів управління нижчестоячими підприємствами і організаціями/, значного подолання процесу відчуження працівників від власності на засоби виробництва і результатів праці, захист частини трудових заощаджень від обезцінення т.д. В дисертації простежується можливість використання цих функцій в роботі споживчої кооперації. Прогресивні функції притаманні акціонерній власності і в інших сферах суспільного відтворення, які слід використовувати в процесі трансформації відносин власності в споживчій кооперації.

Оренда без права викупу у споживчій кооперації означає певну сукупність виробничих відносин між власником засобів виробництва /споживчою кооперацією, як їх єдиним суб'єктом і окремими ланками трудового колективу/ з приводу тимчасового використання деяких засобів виробництва і плати за них, а також формування госпрозрахункового доходу та його розподілу серед членів трудового колективу. Разом з тим трудовий колектив не може стати власником прирощених до орендованих основних фондів, він стає власником лише частки створених ним результатів праці, тобто госпрозрахункового доходу. В споживчій кооперації окрема ланка трудового колективу не може сформувати своє майно, приростити частину основних фондів до орендованих, оскільки в цьому випадку вона перестав бути власністю споживчої кооперації, що з точки зору відносин

економічної власності не укріплює споживчу кооперацію, а послаблює її. Тому для споживчої кооперації найбільш адекватною формою є внутрівиробнича оренда.

При внутрівиробничій оренді в межах споживчої кооперації в договорі необхідно зазначити, який обсяг продукції чи послуг, якої якості і асортименту повинен виготовити той чи інший підрозділ. До нього додаються внутрігосподарські договірні ціни на продукцію та послуги, що виготовляється, а також розрахункові ціни на використовувані членами трудового підрозділу матеріальні ресурси та сировину. В договорі також фіксуються терміни оренди, величина орендної плати та інші параметри виробничої діяльності.

Розмір орендної плати повинен забезпечувати відшкодування витрат на певний об'єкт і отримання середнього прибутку. Отриманий в результаті господарської діяльності госпрозрахунковий дохід стає власністю даного трудового колективу і на їх розсуд розподіляється серед членів бригади, цеху, тощо у відповідності з коефіцієнтом трудової участі. При цьому доцільно дотримуватись принципу, згідно з яким темпи зростання продуктивності праці повинні випереджати зростання середньої заробітної плати. Така форма розподілу орендного госпрозрахункового доходу є безнормативною, тобто не обмежена ніякими нормативами, інструкціями вищестоячих органів.

Перехід до оренди як більш прогресивної форми відносин власності по-перше, посилює економічну, психологічну мотивацію до праці, сприяє розвитку ініціативи, підприємництва, впливає на ріст обсягів виробництва, продуктивності та інтенсивності праці, на покращення якості продукції і послуг, формує новий тип економічного мислення, органічно пов'язує умови оплати праці з результатами виробництва.

По-друге, такий перехід значно послаблює централізовані важелі управління підприємствами або окремими структурними підрозділами останніх, посилює економічні важелі такого управління. Зокрема підприємство чи його окрема ланка, зосереджує у своїх руках оперативне, тактичне керівництво господарською діяльністю, в той же час як вищестоячий орган зосереджується переважно на стратегічному керівництві, здійснює координацію їх діяльності /розробляє стратегічні плани розвитку для них/, зокрема займається проблемами задоволення потреб ринку, шляхами технічного переозброєння галузі, проблемами охорони навколишнього

середовища тощо. Це означає значне посилення тенденції до самоуправління.

Оренда, по-третє, приводить у певну відповідність суспільні, колективні та особисті інтереси, гармонізує їх.

По-четверте, оренда послаблює соціальні проблеми на підприємстві, оскільки за рахунок орендного госпрозрахункового доходу можна збільшити тривалість оплачуваної відпустки, скорочувати тривалість робочого дня, встановлювати деякі пільги на квартплату тощо.

По-п'яте, вона сприяє економіці не тільки живої, а й уречевленої праці, лобто стимулює економію сировини, електроенергії, бережливе відношення до техніки.

Сумарна дія вищеназваних факторів призводитиме до помітного подолання процесу відчуження безпосередніх працівників від власності на засоби виробництва, на виготовлений продукт, від економічної влади на підприємстві, тощо.

Третім напрямком суттєвого вдосконалення відносин власності у споживчій кооперації є якісна зміна відносин управління власністю, реформування управлінського аспекту власності.

У системі відносин власності /економічний аспект/, як відомо, є глибинна підсистема, пов'язана власністю на засоби виробництва у всіх сферах суспільного відтворення /безпосередньому виробництві, розподілі, обміні та споживанні/. і більш конкретна, що виступає формою їх прояву і пов'язана з відносинами власності на необхідний і додатковий продукт, або на результати праці. В останньому випадку мова йде про такі конкретні форми відносин власності, або економічні форми її реалізації, як заробітна плата, прибуток і т.д.

До більш конкретних управлінських форм відносин власності у сфері безпосереднього виробництва відносяться такі категорії, як тривалість робочого дня, продуктивність та інтенсивність праці, контроль над процесом праці, форма організації виробництва тощо. Всі ці категорії в сукупності формують управлінський аспект власності у споживчій кооперації, або його господарський механізм у сфері безпосереднього виробництва.

До конкретних управлінських форм відносин власності у сфері обміну відносяться такі економічні категорії, як ціна робочої сили працівників споживчої кооперації, ціна управлінської праці, ціни на товари і послуги, заробітна

плата тощо. До аналогічних форм у сфері розподілу відносяться такі категорії як величина заробітної плати, премії, податки, ставка проценту та інші.

На всі вищезгадані конкретні управлінські форми відносин власності можна свідомо і цілеспрямовано впливати, здійснювати їх регулювання на різних рівнях /окремої структурної ланки споживчої кооперації, споживчої кооперації районного, обласного, республіканського рівня і т.д./. Першочерговим кроком для здійснення такого управління і регулювання є встановлення оптимальної і раціональної структури споживчої кооперації, вдосконалення структури управління.

Четвертим напрямком якісного вдосконалення відносин власності у споживчій кооперації є внутрішній госпрозрахунок. Господарський розрахунок передбачає співставлення затрат, грошових коштів і результатів господарської діяльності, відшкодування затрат трудового підприємства його власними доходами і забезпечення прибутковості його роботи. Він ґрунтується на принципах господарської і фінансової діяльності підприємства і організацій. Основними принципами господарського розрахунку є господарсько-оперативна самостійність підприємств, які виникають на основі наділення підприємств основними фондами і обіговими засобами, а також порівняння доходів із витратами і забезпечення рентабельності і самоокупності, матеріальна заінтересованість, контроль грошовою одиницею.

В залежності від типу підприємств і виконуваних ними функцій, господарський розрахунок може приймати форми як повного господарського розрахунку, так і внутрігосподарського. На повний господарський розрахунок можуть переводитись магазини, об'єднання, торги. Госпрозрахункові підприємства, які є юридичною особою, виступають як самостійна господарська одиниця. Вони мають право здійснювати набір робочої сили, придбавати необхідні матеріальні цінності, організувати процес реалізації товарів, використовувати найбільш ефективні форми оплати праці, проводити розрахунок по заробітній платі, здійснювати розвиток матеріально-технічної бази, впроваджувати нову техніку і обладнання, проводити стимулювання праці, поповнювати власні оборотні кошти, користуватись банківськими кредитами, здійснювати розрахунки з бюджетом, складати бухгалтерську і статистичну звітність.

Підприємства, які знаходяться на повному госпрозрахунку,

затверджують контрольні цифри по товарообороту і прибутку, порядок економічного стимулювання, асигнування на утримання апарату управління, капіталовкладень, розширення матеріально-технічної бази, відрахування вищестоячим організаціям, а також інші, зв'язані з діяльністю організацій, показники.

На внутрішній господарський розрахунок можуть бути переведені магазини, склади, цехи і т.д., які входять до складу торгового підприємства. Вони не є юридичною особою, не мають рахунку в банку, самостійного балансу, не ведуть розрахунки з фінансово-кредитними органами, не вступають у договірні відносини.

Що стосується шляхів вдосконалення і зміцнення госпрозрахунку, потрібно, щоб торгове підприємство забезпечувало збільшення товарообороту, ефективно використання трудових, матеріальних затрат, зростання доходів, впроваджувало принципи матеріального заохочення, займалось підвищенням ефективності органів управління, взаємної відповідальності поставщиків і торгових організацій за виконання прийнятих договірних зобов'язань.

У другій главі дисертації - "Ефективність і механізм планомірно-ринкової перебудови споживчої кооперації" спочатку аналізуються причини скорочення пайовиків на 4,4 млн. чол. за останні 12 років, дається комплексна характеристика основних форм економічної діяльності Укоопспілки здебільшого за 1980-1993 рр., з'ясовуються основні причини кризових явищ за останні три роки і обґрунтовуються шляхи виходу споживчої кооперації з глибокої економічної кризи.

Так, аналіз такої найважливішої форми економічної діяльності споживчої кооперації, як торгівля, показує, що незважаючи на зростання кількості роздрібних підприємств за останні 8 років на 3 тис. і торгової площі майже на 600 тис. кв.м., питома вага споживчої кооперації в загальному товарообороті України зменшилась на 1,4 %. Це пояснюється не тільки кризовими явищами у розвитку споживчої кооперації за останні роки, різким підвищенням цін на енергоносії, транспортні витрати тощо /адже такий стан переживає вся економіка нашої держави/, але майже повною відсутністю в її межах реформ, і, насамперед, реформ у відносинах власності,

у впровадженні повного або комерційного госпрозрахунку.

Щоб повніше з'ясувати причини зниження товарообороту у порівняльних цінах в роботі співставляються дані по виробництву основних видів продукції у промисловості споживчої кооперації. У цьому зв'язку слід зазначити не тільки наявність спаду виробництва продовольчих і непродовольчих товарів, але й те, що темпи виробництва окремих товарів у споживчій кооперації /зокрема хлібобулочних виробів, ковбасних виробів, безалкогольних напоїв та ін./ були нижчими в останні 2 роки, ніж у відповідних галузях державного сектору.

Це пояснюється насамперед тим, що у споживчій кооперації майже відсутні будь-які реформи у відносинах власності, в управлінні цією власністю, у впровадженні повного госпрозрахунку та перехід на орендні відносини. Центральне керівництво споживчої кооперації основною метою своєї повсякденної діяльності ставить вихід із кризи, намагання вижити, не усвідомлюючи при цьому, що вижити за таких умов можна лише шляхом цілеспрямованого впровадження нових форм господарювання, активної реформаторської діяльності у всіх структурних ланках споживчої кооперації.

Найбільше значення для промисловості споживчої кооперації мають хлібопекарська, консервна, м'ясопереробна, пивобезалкогольна галузі тощо. У дисертації дається комплексний аналіз кризових явищ у цих галузях, з'ясовуються основні причини виходу з кризи. Так, наприклад, у м'ясопереробній промисловості зосереджені такі потужності, що можуть повністю забезпечити потреби близько 43 % населення України. Проте глибока криза у всій економіці і зокрема значне скорочення споживчого попиту внаслідок зубожіння більшості населення, багаторазового підвищення цін на ковбасні вироби, а також значне подорожчання цін на паливо, транспорт, сировину, тощо призвели до того, що виробничі потужності у м'ясопереробній промисловості використовувались на кінець 1993 року лише наполовину, а обсяги виробництва зменшились до рівня 1982 р. За цих умов необхідні дотації держави м'ясопереробній промисловості, зменшення або відміна податку на добавлену вартість. Без таких кардинальних заходів держави по лінії соціального захисту населення м'ясопереробна промисловість за рахунок власних сил, допомоги споживчої кооперації в цілому із кризи не виїде. Вона може

дешо покращити ситуацію лише в окремих деталях.

Такими напрямками діяльності у м'ясопереробній промисловості є власне виробництво свинини, інших видів м'ясопродуктів, повне використання всіх продуктів переробки і максимальне здешевлення на цій основі вартості ковбасних виробів. Слід більше вивчити попит населення, налагодити випуск широкого асортименту м'ясних напівфабрикатів, поставляти продукцію в магазини меншими партіями, налагоджувати прями зв'язки з поставальниками сировини і матеріалів, реалізовувати продукцію через свої фірмові магазини тощо.

Наступною за значенням формою економічної діяльності споживчої кооперації є громадське харчування. У цій системі, не дивлячись на зміцнення за останні роки матеріально-технічної бази, починаючи з 1990 року різко скоротився приплив споживачів у їдальні, кафе, ресторани та інші підприємства. Так, якщо в 1990 році ними було охоплено 32 % населення України, то в кінці 1993 року лише близько 20 %. Не дивлячись на зростання товарообороту громадського харчування і показників обсягів виробництва, це відбувається переважно за рахунок зростання цін.

Вихід з цієї критичної ситуації треба шукати перш за все за рахунок створення в містах та селищах міського типу їдальень, вареничних, пиріжкових, галушечних, в яких слід значно покращити асортимент українських страв, полішити їх якість і по можливості знизити ціни. У старих пунктах громадського харчування необхідно проводити реконструкцію, відкривати магазини, відділи по продажу кулінарії, напівфабрикатів, кондитерських виробів, безалкогольних виробів, здійснювати переорієнтацію на власну заготовлю більш дешевої і якісної сільгосппродукції на місцях /у селянських, колективних господарствах, фермерів/, організувати виготовлення на цій основі більш дешевих виробів і їх реалізацію через роздрібну торговельну мережу /продовольчі магазини, кіоски, палатки, через систему виносної торгівлі тощо/, у багатьох підприємствах громадського харчування організувати випікання хліба, виробництво макаронів і т.д., інтенсивно розвивати підсобні господарства по відгодівлі свиней, птиці, великої рогатої худоби, будувати теплиці, займатись бджільництвом, тощо; покращити санітарно-гігієнічний стан шкільних їдальень і впроваджуючи широкий асортимент українських страв, в т.ч. за рахунок власної заготовки сільськогосподарської продукції, підсобних господарств; активно впроваджувати нові форми господарювання і перш за все переведення підприємств громадського

харчування на оренду. В кінці 1993 року на такі форми перейшли понад 500 підприємств. Найбільш активно вони впроваджуються в Полтавській, Чернігівській облспоживспілках.

В роботі також дається системний аналіз заготівельної діяльності споживчої кооперації, показано основні шляхи подолання кризи у цій сфері.

У другому параграфі другої глави об'єктом аналізу стали чотири передові райспоживспілки споживчої кооперації України /Бережанське районне споживче товариство Тернопільської області, Миргородська райспоживспілка полтавської області, Тарутинська райспоживспілка Одеської області, Погребищенська райспоживспілка Вінницької області/, в яких послідовно впроваджуються нові форми господарювання, якісно нові форми власності і управління нею. На основі такого аналізу робиться висновок про доцільність широкого запозичення такого досвіду іншими районними споживчими товариствами і райспоживспілками України.

На цьому фоні в дисертації коротко розглянуто досвід розвитку кооперативного руху, в т.ч. споживчої кооперації Італії, яка є однією з небагатьох країн Західної Європи, де кооперація не зазнала краху, не перетворилась в простий бізнес. Кооперативний рух Італії охоплює майже всі сфери економічного і суспільного життя і носить міжгалузевий характер. Це дає можливість вишукувати ресурси, надавати підприємствам для населення найрізноманітніші послуги, займатись підготовкою кадрів, вивчати попит і допомагати у збуті продукції тощо. В період розгортання НТР кооперативи цієї країни активно займались питанням модернізації виробництва і сфери послуг, на перший план в їх роботі вийшли показники рентабельності і економічної ефективності. При цьому не упускаються із виду принципи самоуправління, демократичний характер їх розвитку.

На кооперативних підприємствах Італії значною мірою долається відчуженість працівників від засобів виробництва. Вони по іншому ставляться до роботи в кооперативі, працюють творчо, кожен працівник намагається внести свої пропозиції по вдосконаленню діяльності кооперативу. Нерідко вони з метою покращення фінансової бази підприємства добровільно відмовляються від частини заробітної плати, на протязі 1-2 років не

не розподіляють частину прибутку, яка може піти на додаткові надбавки до зарплати.

Заслуговує на увагу практика надання допомоги державою кооперативам. Однією з форм такої допомоги є фінансова допомога тим кооперативам, які утворились на базі закритих підприємств. Розмір допомоги при цьому втричі перевищує капітал, зібраний самими робітниками.

Щоб вистояти в конкурентній боротьбі кооперативи Італії співпрацюють між собою, об'єднуються в консорціуми.

Певний досвід в діяльності споживчої кооперації України можна запозичити на закупку товарів великими партіями, налагодила прямі зв'язки із сільськогосподарськими кооперативами, промисловістю. Почали будувати великі сучасні магазини, складські приміщення. У споживчій кооперації утворились заготівельні і транспортні об'єднання, консорціуми кооперативів по наданню різних комерційних послуг.

Щоб продовольчі магазини мали добру репутацію тут дбають про хорошу освіченість приміщення, швидке обслуговування, спокійний стан в торговому залі, ввічливість продавців і працюючих та широкий асортимент товарів.

Через свої об'єднання, консорціуми, споживча кооператива одержує необхідну інформацію і допомогу з економічних, технічних питань. В ній незамінна роль належить постачальницьким, збутовим та іншим консорціумам і об'єднанням, які надають магазинам багато послуг. Великим консорціумом в Італії є Кооп-Італія, її центральна організація знаходиться в Мілані, а філіали в різних областях і провінціях. Регіональні об'єднання консорціуму є юридично самостійні споживчі товариства. Консорціуми мають все необхідне для надання допомоги кооперативам.

Роботу споживчої кооперації керує її галузева організація, національна асоціація споживчих кооперативів. Вона займається впровадженням у життя політики споживчої кооперації, координацією діяльності територіальних об'єднань галузі, контролює за виконанням прийнятих рішень, здійснює технічне обслуговування, вивчає ринок, тощо.

В кінці дисертації даються висновки по всій роботі, наводиться список літератури.

Публікації автора по темі дисертації :

1. Синишин І.М. Поліпшення роботи споживчої кооперації - важливий фактор стабілізації економіки. Тези доповідей та повідомлень на Всеукраїнській науково-теоретичній конференції. Івано-Франківськ, 1993.

2. Синишин І.М. Споживча кооперація України на шляху до ринкової економіки. Вісник Львівського ун-ту, вип. 31, 1993, 0,5 др.арк.

3. Синишин І.М. Соціальний захист населення. В підручнику: Основи економічної теорії /за ред.проф.Мочерного С.В./ Тернопіль, "Тарнекс", 1993. Вклад автора 0,1 др.арк.

4. Синишин І.М. Бізнесмену все треба знати про роботу споживчої кооперації. Бізнес від "А" до "Я". Львів, "Світ", 1994.

Розмножено в Бережанській районній друкарні.
Бережанська районна друкарня. Зам. 472. Тираж 100. Березень 1994 р.

102240

AB 29.494

AB 29.494